

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ
КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему
«ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ ІМУНІТЕТ ТА ІНДЕМНІТЕТ В СУЧАСНІЙ
ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ»

до захисту

Студентка 2 курсу магістратури заочної форми
навчання спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування» освітньо-
професійної програми «Парламентаризм та
парламентська діяльність»
Олещенко Катерини Григорівни

Науковий керівник
д.політ.н., проф. Дудко Ірина Дмитрівна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі
немає запозичень із праць інших авторів без
відповідних посилань

Студентка _____
(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри
парламентаризму від «04» 12 2023р., протокол № 14
Завідувач кафедри парламентаризму, доктор політичних наук, професор
Гошовська Валентина Андріївна _____
(підпис)

Київ 2023

АНОТАЦІЯ

Олещенко К.Г. Парламентського імунітету та індемнітету в сучасній практиці Верховної Ради України– Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

У даній роботі проаналізовано поняття та функції парламентського імунітету та індемнітету, їх історичний розвиток та сучасні тенденції. Використовуючи зарубіжний досвід парламентського імунітету та індемнітету здійснено порівняльний аналіз різних моделей та практик парламентської недоторканності в світі, їх переваги та недоліки, вплив на демократичність та ефективність парламенту та їх реалізацію у вимірі практичного досвіду стабільних демократій. Проаналізовано проблеми та перспективи вдосконалення парламентського імунітету та індемнітету в Україні, підкреслено необхідність змін у законодавстві та практиці застосування цих норм для забезпечення більшої відповідності з міжнародними стандартами та кращим захистом прав народних обранців та надано рекомендації щодо необхідності вдосконалення законодавства щодо парламентського імунітету та індемнітету.

Ключові слова: парламентський імунітет та індемнітет, депутатська недоторканність, відповідальність та привілеї депутата.

ANNOTATION

Oleshchenko K.G. Parliamentary immunity and indemnity in the modern practice of the Verkhovna Rada of Ukraine – Qualifying scientific work as a manuscript.

Qualifying scientific work for obtaining an educational degree at the second level of higher education (Master's degree), field of study: 28 “Public Management and Administration”, specialty: 281 “Public Management and Administration”. – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2023.

This paper analyzes the concepts and functions of parliamentary immunity and indemnity, their historical development and current trends. Using the foreign experience of parliamentary immunity and indemnity, a comparative analysis of various models and practices of parliamentary immunity in the world, their advantages and disadvantages, their impact on the democracy and efficiency of the parliament, and their implementation in terms of the practical experience of stable democracies was carried out. The problems and prospects of improving parliamentary immunity and indemnity in Ukraine are analyzed, the need for changes in legislation and the practice of applying these norms to ensure greater compliance with international standards and better protection of the rights of elected officials is emphasized, and recommendations are made regarding the need to improve legislation on parliamentary immunity and indemnity.

Key words: parliamentary immunity and indemnity, deputy immunity, responsibility and privileges of a deputy,

ЗМІСТ

Вступ.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ІМУНІТЕТУ ТА ІНДЕМНІТЕТУ.	
1.1.Поняття, види та функції парламентського імунітету та індемнітету.....	9
1.2. Ретроспектива становлення та розвитку парламентського імунітету та індемнітету.....	12
РОЗДІЛ 2. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ІМУНІТЕТУ ТА ІНДЕМНІТЕТУ.	
2.1. Моделі парламентського імунітету та індемнітету: класифікація Венеційської комісії vs традиції країн Європи.....	19
2.2. Реалізація парламентського імунітету та індемнітету у вимірі практичного досвіду стабільних демократій.....	24
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ІМУНІТЕТУ ТА ІНДЕМНІТЕТУ В УКРАЇНІ	
3.1 Правові засади та практика застосування парламентського імунітету та індемнітету в Україні.....	35
3.2 Оцінка ефективності зняття парламентського імунітету в Україні.....	41
3.3. Перспективи поліпшення законодавчої бази та механізму реалізації парламентського імунітету та індемнітету в Україні.....	46
Висновки.....	49
Список використаної літератури.....	53

Вступ

Тема парламентського імунітету та індемнітету в сучасній практиці Верховної Ради України є дуже актуальна та важлива проблема для розвитку демократичного парламентаризму в нашій країні, оскільки вона стосується таких важливих питань, як:

забезпечення незалежності народних депутатів України від впливу інших гілок влади, політичних сил, корупції та інших небажаних факторів, які можуть перешкоджати їхній діяльності в інтересах народу України;

захист народних депутатів України від переслідування, зловживання, репресій, насильства, погроз, шантажу, обмов та інших форм дискримінації, які можуть бути спрямовані проти них через їхні політичні погляди, виступи, голосування, законопроекти тощо;

збалансування прав та обов'язків народних депутатів України, з одного боку, та інтересів суспільства, держави, правосуддя, прав людини, з іншого боку, з урахуванням принципів верховенства права, демократії, відповідальності, прозорості, контролю та раціональності;

відповідність конституційно-правового регулювання імунітету та індемнітету народних депутатів України сучасним стандартам, вимогам та рекомендаціям міжнародних організацій, зокрема, Ради Європи, ОБСЄ, Венеційської комісії, а також досвіду інших країн, які мають розвинуту парламентську систему.

Ці питання мають велике значення для функціонування парламенту як представницького органу народу, який відповідає за законодавство, контроль, бюджет, вибори, міжнародні відносини та інші сфери державного життя. Тому дослідження теми парламентського імунітету та індемнітету в сучасній практиці Верховної Ради України є дуже актуальним та потрібним для розуміння, аналізу та вдосконалення парламентаризму в Україні.

Парламентський імунітет та індемнітет - це спеціальні правові гарантії, які надаються народним депутатам України для забезпечення їх незалежності та свободи виконання своїх обов'язків. Це одна з найважливіших умов

функціонування парламентаризму та демократичної системи влади. Однак, в Україні парламентський імунітет та індемнітет часто стають предметом суперечок, критики та зловживань. Існують різні погляди на необхідність, межі та форми цих гарантій, а також на процедури їх застосування та зняття. У вітчизняній і зарубіжній науці цим проблемам присвячували роботи, зокрема, такі автори, як: К.Шмітт, Р.Дал, Ж.Жослен, В.Портніков, Р.Вільденгрєн, І.Рижук, М.Юрій, А.Нижник, А.Тарасова, Д.Червінська, Є.Сорока, Д.Горбачєвська, інші.

Особлива увага може бути приділена внеску у науковий розвиток проблем парламентської діяльності представниками наукової школи вітчизняного парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка (засновник і голова – д.політ.н., професор, завідувач кафедри парламентаризму В.Гошовська). Серед напрацювань школи – серія підручників і навчальних посібників, індивідуальні монографії, наукові публікації у вітчизняних і зарубіжних виданнях.

Втім проблеми імунітету та продовжують зберігати актуальність відповідно потреб і викликів часу, що вимагає потребу їх подальшої наукового осмислення й інтерпретації. Актуальність теми полягає в тому, що парламентський імунітет та індемнітет впливають на якість законодавчої діяльності, стабільність політичної ситуації, довіру громадян до влади, а також на реалізацію правосуддя та боротьбу з корупцією. Тому необхідно провести наукове дослідження цих понять, їх регулювання, практики та проблем в Україні, а також зробити порівняльний аналіз зарубіжного досвіду.

Метою роботи є аналіз парламентського імунітету та індемнітету в сучасній практиці Верховної Ради України, виявлення їх проблем та перспектив вдосконалення.

Об'єктом дослідження є інститут парламентського імунітету та індемнітету.

Предметом дослідження є парламентський імунітет та індемнітет в сучасній практиці Верховної Ради України

Гіпотезою роботи є припущення, що парламентський імунітет та індемнітет в Україні потребують реформування з урахуванням зарубіжного досвіду, конституційних принципів та сучасних викликів.

Для досягнення мети роботи поставлено такі завдання:

- визначити поняття та функції парламентського імунітету та індемнітету;
- розкрити ретроспективу становлення та розвитку парламентського імунітету та індемнітету;
- надати порівняльний аналіз моделей парламентського імунітету та індемнітету за класифікацією Венеційської комісії та традицій країн Європи;
- проаналізувати правові засади та практику застосування парламентського імунітету та індемнітету в Україні;
- окреслити перспективи поліпшення законодавчої бази та механізму реалізації парламентського імунітету та індемнітету в Україні.

Методи дослідження. Напрямок дослідження та специфіка визначених завдань роботи зумовили методологію автора, що базується на стверджених в сучасній науковій думці системного та праксеологічного підходів аналізу політичної діяльності. Застосування системного підходу дослідження дало змогу проаналізувати інститут парламентського імунітету та індемнітету як певної системи взаємопов'язаних між собою складових: нормативної бази, інституційного забезпечення, практичних вимірів політичної діяльності. Практиологічний підхід, орієнтований на аналіз практичної сфери застосування зазначеного інституту дозволяє визначити вагомість та перспективи застосування парламентського імунітету та індемнітету для вдосконалення діяльності депутатського корпусу Верховної Ради України.

Реалізація завдань дослідження та науковість обґрунтування висновків забезпечуються, зокрема, й комплексом загальновизнаних в сучасній науці методів дослідження: теоретичного пізнання (інституціонального, описового,

системного, структурно-порівняльного); емпіричних методів збору і аналізу інформації). загальнонаукових (аналізу, синтезу, узагальнення). Класифікація та аналіз історіографії та джерельної бази зумовив використання хронологічного, історичний, хронологічного, логічного й інших методів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлюється відсутністю в сучасному науковому середовищі України комплексного аналізу проблем імунітету та індемнітету як інституту парламентської діяльності. Автором здійснено спробу узагальнити підходи щодо уявлення про мету, завдання, напрями реалізації парламентського імунітету та індемнітету, сформулювати рекомендаційні підходи щодо вдосконалення даного інституту в практичній діяльності Верховної Ради України.

Практичне значення одержаних результатів. Результати наукового осмислення проблем дослідження можуть знійти використання у практиці діяльності урядових структур; відповідній законотворчій діяльності; наукових дослідженнях проблем парламентської діяльності в Україні. Окремий напрямок практичної значущості роботи – навчальний процес, де результати дослідження можуть стати частиною дисциплін, пов'язаних парламентаризмом і парламентською діяльністю, міжнародними відносинами, державним управлінням.

Апробація результатів дослідження. Результати магістерської роботи були апробовані на загальнонаціональних і міжнародних науково-практичних конференціях Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка з публікацією тез виступів магістранта. Зокрема, подано до друку тези..

Структура та обсяг кваліфікаційної магістерської роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури. Загальний обсяг роботи складає 59 сторінок. Список джерел налічує 40 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ІМУНІТЕТУ ТА ІНДЕМНІТЕТУ.

1.1. Поняття та функції парламентського імунітету та індемнітету.

Початковим етапом розгляду проблематики дослідження має стати окреслення загальних понять щодо імунітету та індемнітету

«Імунітет (лат. *immunitas* — звільнення від повинності, недоторканність) — це привілей, який надається членам парламенту і який забезпечує їх захист від кримінального переслідування за їхні дії та висловлювання в рамках виконання парламентських обов'язків [2].

Індемнітет (лат. *indemnitas* — захист від шкоди, забезпечення збереження) — це право депутата не нести ніякої відповідальності за свої рішення і висловлення у парламенті. Індемнітет також може включати захист від більшості видів покарання (кримінального, цивільного, адміністративного) за дії, вчинені в період виконання парламентських обов'язків» [3].

Парламентський імунітет та індемнітет - це спеціальні правові гарантії, які надаються народним депутатам України для забезпечення їх незалежності та свободи виконання своїх обов'язків. Вони мають на меті захистити депутатів від будь-якого втручання, тиску або переслідування з боку інших органів державної влади, політичних сил або громадськості за їхню парламентську діяльність.

Тобто, індемнітет та імунітет - це два різних поняття.

Індемнітет - це захист від шкоди, забезпечення збереження, а імунітет - це звільнення від повинності, недоторканність [16].

В українському законодавстві індемнітет та імунітет є складниками недоторканності.

Більшість національних правових систем передбачають подвійний захист членів парламенту: відсутність відповідальності за подані голоси та висловлені думки під час виконання своїх відповідних обов'язків і, що стосується всіх інших

дії, заборона затримання або кримінальне провадження без дозволу палати, до якої вони належать.

Конституції та/або правова теорія різних держав світу, однак використовує різні назви для позначення цих двох аспектів. Наприклад в Іспанії термін імунітет називається "inviolabilidad", «irresponsabilite (безвідповідальність)» у Франції та Бельгії, «irresponsabilidade» у Португалії, «insindacabilita» в Італії, в Федеративна Республіка Німеччина «Indemnität» або «Verantwortungsfreiheit» (не відповідальність), або «Abstimmungs-und Redefreiheit» (свобода голосування та вираження поглядів) або «berufliche/parlamentarische Immunität» (професійний або парламентська недоторканність), а у Великобританії «freedom of speech» [4].

Другий згаданий аспект, у свою чергу, називається в Іспанії як «inmunidad» у Франції та Бельгії як «inviolabilite» у Португалії як «inviolabilidade», в Італії або як «inviolabili ta» або як 'improcedibili ta', у Федеративній Республіці Німеччина as «Immunität» або «Unverletzlichkeit» (недоторканність), або «Unverfolgbarkeit» (звільнення від судового розгляду), або "außerberufliche/außerparlamentarische Immunität" (позапрофесійний або позапарламентський імунітет), а у Великобританії як «freedom of arrest» [4].

У Конституції України депутатський індемнітет та імунітет позначаються одним терміном – «депутатська недоторканність», та закріплений цей привілей в статті 80 Конституції України, а саме «Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп» [1].

Перш за все варто дати визначення поняттю «депутатська недоторканність». Таким чином, під депутатською недоторканністю слід розуміти встановлені законом гарантії, які надаються народним депутатам у зв'язку з виконанням ними своїх повноважень. Депутатська недоторканність складається з двох складових – імунітету та індемнітету. Класичне визначення «імунітету» було сформовано у Конституційній хартії Франції [11]. Таким чином, згідно з цим визначенням під

імунітетом слід розуміти недопущення порушення кримінальної справи щодо народного депутата, а саме депутата, якщо на це не було надано згоди палати, до складу якої входить такий депутат, крім випадків, коли він був затриманий на місці злочину. Тому під імунітетом необхідно розуміти захист народного депутата від будь-яких дій, які можуть обмежити його права чи свободи, а також містить заборону притягнення до кримінальної відповідальності. У свою чергу, індемнітет слід розуміти як відсутність відповідальності народного депутата за свій виступ чи голос.

Згідно з статтею 105 Конституції України «Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень». В статті 126 Конституції України закріплено про незалежність і недоторканність судді, які гарантуються Конституцією і законами України», а в статті 149 – про незалежність і недоторканність судді Конституційного Суду України, які гарантуються Конституцією і законами України» [1].

Відповідно до Венеційської комісії, індемнітет може бути абсолютним (безумовним), обмеженим законом та обмеженим парламентом [12].

Парламентський індемнітет - це компенсація, яку отримують депутати за свою роботу в парламенті. Вона складається з двох частин: заробітної плати та витрат на службовий транспорт, житло, комунікації, офісне обладнання тощо.

Парламентський індемнітет має на меті забезпечити матеріальне забезпечення депутатам та створити умови для ефективного виконання їх функцій.

Парламентський імунітет та індемнітет виконують такі функції:

- Гарантують незалежність та свободу депутатської думки та слова.
- Захищають депутатську репутацію та честь від неправомірних образ.
- Сприяють формуванню авторитету та легітимності парламенту.
- Стимулюють професійний рівень та активність депутатів.
- Забезпечують реалізацію принципів представництва та контролю.

1.2. Ретроспектива становлення та розвитку парламентського імунітет та індемнітет

Призначення парламентського імунітет та індемнітет є забезпечення ефективної діяльності парламентарія з метою максимальної реалізації ним свого мандата. Ці привілеї мають давню історію, яка сягає до стародавніх часів, коли представницькі збори потребували захисту від втручання монархів або інших сил, а за феодалізму члени представницьких установ користувалися певним імунітетом щодо дій королівської влади.

Одним з найраніших проявів імунітету та індемнітету, як прикладів недоторканності парламентаря, була особа народного трибуна в Стародавньому Римі, яка вважалася священною і непорушною. Народні трибуни мали право вето вати будь-які закони, що порушували інтереси плебеїв, і були недоступні для судового переслідування за свої дії [27].

В часи Київської Русі парламентський імунітет та індемнітет зародилися ще в X-XI століттях, коли великі князі зобов'язувалися не порушувати права вече, або народних зборів, які були формою представницької демократії. Вече мало право обирати князів, судити злочинців, вирішувати питання війни та миру, затверджувати закони та податки. Члени вече мали імунітет від затримання, арешту, обшуку, конфіскації майна, судового переслідування за свої дії та висловлювання на вече. Індемнітет означав, що члени вече не несли юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання на вече, за винятком відповідальності за образу чи наклеп. Ці привілеї були необхідними для забезпечення незалежності та авторитету вече від князівської влади

Однак, з розпадом Київської Русі та зростанням феодальної роздробленості, парламентський імунітет та індемнітет поступово втрачали своє значення. Вече втратило свою роль як орган народної влади та перетворилося на збори бояр, купців та міщан, які підкорялися волі князів. Члени вече стали позбавлені своїх прав та гарантій, а їхні дії та висловлювання стали підлягати судовому контролю

та покаранню. Імунітет та індемнітет стали привілеями лише для вищого духовенства та аристократії, які мали вплив на князівську владу [16].

Перші згадки про недоторканність членів парламенту відносяться до 1397 року, коли Палата громад Англійського парламенту видала біль щодо обурливої фінансової поведінки короля Річарда II. Цей біль містив вимогу про невідповідальність депутатів за їхні виступи та голосування в парламенті, а також про недоторканність їхніх осіб від арештів та переслідувань.

Свобода слова, введена в палату громад на початку XVI ст., таким чином знайшло підтвердження в Стаття 9 Білля Про права 1689 р., яка прямо захищала обговорення та акти народних депутатів від будь-якої форми втручання або суперечки поза парламентом.

Свобода від арешту також має давньоанглійське походження, але цей привілей був пов'язаний по суті із заходами обмеження особистої свободи, що від впливу дії громадян.

У Франції теж після революції 1789 р. було оголошено про необхідність забезпечення імунітету членів парламенту за висловлені думки ними під час виконання їхніх мандатів [4].

У XVII-XVIII століттях в Європі поширюється практика надання парламентарям захисту від кримінального переслідування за їхні політичні дії та висловлювання. Це було пов'язано з розвитком буржуазної демократії та конституціоналізму.

У XIX-XX століттях парламентський імунітет та індемнітет стають загально визнаними інститутами, які регулюються конституціями та законами більшості країн світу. Вони мають на меті забезпечити незалежність, свободу та відповідальність парламентарів у виконанні їхніх обов'язків.

У новітній історії України парламентський імунітет та індемнітет були закріплені в Конституції Української Народної Республіки 1918 року [29], яка була першою конституцією незалежної України. За цією конституцією, народні депутати мали право на імунітет від затримання, арешту, обшуку, судового

переслідування за свої дії та висловлювання на засіданнях парламенту та його комісій. Індемнітет означав, що народні депутати не несли юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання на засіданнях парламенту та його комісій, за винятком відповідальності за образу чи наклеп. Ці привілеї були необхідними для забезпечення демократичного характеру законодавчої гілки влади

Однак, ця конституція була дійсною лише до 1920 року, коли Україна стала частиною Радянського Союзу. У радянський період, парламентський імунітет та індемнітет в Україні мали інший характер порівняно з сучасним розумінням цих термінів. Вони були закріплені в Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки 1978 року[30], але їхня реальна роль була обмежена через авторитарний характер держави. Парламентська недоторканність у радянський час була формальною, оскільки реальна влада зосереджувалася в руках Комуністичної партії, а парламент (Верховна Рада) не мав значної самостійності та впливу на політичні процеси. Депутати Верховної Ради формально користувалися імунітетом, але водночас були під суворим контролем партії, і їхня діяльність була суворо регламентована. Індемнітет захищав депутатів від юридичної відповідальності за дії, вчинені в період виконання парламентських обов'язків, але це захист не завжди був ефективним у випадках, коли дії депутата суперечили інтересам партії. В цілому, імунітет та індемнітет в радянський період були інструментами для підтримки ілюзії демократії та правової держави, але не гарантували реального захисту депутатів від політичного переслідування або репресій.

Після проголошення незалежності України в 1991 році, парламентський імунітет та індемнітет стали важливими інструментами для забезпечення демократичного характеру законодавчої гілки влади. Вони були включені до Конституції України 1996 року, яка визначила, що народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.

Також, народні депутати не могли бути затримані, арештовані або обшукані без згоди Верховної Ради України, крім випадків затримання на місці злочину. Ці положення були підтвержені Законом України “Про статус народного депутата України” 1992 року, який також встановив депутатську заробітну плату та інші соціальні гарантії.

Перші спроби змінити парламентський імунітет та індемнітет були зроблені в 1999 році президентом України Леонідом Кучмою. У 2000 році відбувся референдум, на якому, зокрема, проголосували за скасування депутатської недоторканності. Тоді за скасування недоторканності проголосували 89% виборців. Однак, незважаючи на проведений референдум, Європейське співтовариство заявило, що скасування депутатської недоторканності призведе до загрози знищення парламентаризму. Хоча, варто зазначити, що обіцянки про скасування депутатської недоторканності звучали у виборчих кампаніях усіх кандидатів на пост Президента України. Це можна назвати скоріше популістськими обіцянками багатьох політичних сил України, аніж реальними діями і навіть спробами виконати ці обіцянки [5].

Так, у 2006 році президент Віктор Ющенко закликав депутатів скасувати власні привілеї щодо парламентського імунітету та індемнітету, але ця ініціатива не знайшла підтримки в Верховній Раді України [31].

А вже в 2015 році на розгляд Верховної Ради України вніс законопроект Петро Порошенко, будучи Президентом, стосовно скасування недоторканності депутатів та суддів, однак вже в першому читанні він був провалений

У 2017 році народні депутати України у першому читанні розглянули законопроект про скасування депутатської недоторканності, за винятком невідповідальності за виступи в Верховній раді України, який у 2019 році Верховна рада схвалила [32].

Президент України Володимир Зеленський підписав Закон України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України щодо недоторканності народних

депутатів України» № 27-IX, ухвалений Верховною Радою 3 вересня 2019 року, який 1 січня 2020 року, набрав чинності [28, 32].

Закон України передбачає внесення змін до ст. 80 Конституції, в якій йшлося, що парламентаріям гарантується депутатська недоторканність: вони не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання в Раді та її органах (крім відповідальності за образу чи наклеп), а також не можуть бути без згоди парламенту притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані.

Залишино в Конституції лише ту частину цієї статті, яка стосується відповідальності за висловлювання і голосування, прибравши згадку про гарантії недоторканності та неможливість притягнення до відповідальності, затримання і арешту без згоди Ради.

Таким чином, історія розвитку парламентського імунітету та індемнітету в Україні свідчить про їхню змінність та нестабільність, які залежали від політичної ситуації та конституційного ладу в країні. Парламентський імунітет та індемнітет в Україні пройшли шлях від повної недоторканності депутатів у період Радянського Союзу до обмеженої недоторканності депутатів у період незалежності. Парламентський імунітет та індемнітет в Україні також зазнавали впливу різних політичних режимів та конституційних реформ, які то посилювали, то послаблювали ці інститути [33].

Висновки до Розділу 1.

1. Парламентський імунітет та індемнітет – це політичні і правові привілеї, які забезпечують певний рівень захисту від юридичного переслідування за висловлювання та дії, здійснені під час виконання їхніх парламентських обов'язків. Функціями парламентського імунітету та індемнітету є: захист свободи висловлювання, забезпечення незалежності, забезпечення ефективної роботи парламенту, захист від правового переслідування, підтримка прозорості та відкритості.

Імунітет та індемнітет є важливими засобами, які забезпечують ефективну роботу парламентської системи та відображають принципи демократії, захисту прав та свобод представників громадянства.

2. Ретроспективний огляд парламентського імунітету та індемнітету дає можливість стверджувати, що цей інститут політичної діяльності пройшов у своєму становленні та розвитку значні етапи – від перших проявів з такими ознаками, як захист ораторів від наказування влади до сучасного тлумачення як політичного й правового привілею, спрямованого на захист представників від неперешкодження у виконанні своїх обов'язків.

Перші прояви парламентського імунітету були необхідні для забезпечення свободи слова та вираження думок, що є важливим аспектом демократії. На цьому етапі його основною метою було забезпечення незалежності парламентаріїв від будь-яких впливів, що можуть заважати висловленню їхніх поглядів.

На етапі зміцнення, поступово парламентський імунітет еволюціонував і став більш визначеним і врегульованим правовими актами. Це пов'язано з розширенням політичних прав і відповідальностей представників. Захист від судових переслідувань став більш комплексним, охоплюючи різні сфери діяльності парламентаріїв.

На сучасному етапі імунітет і індемнітет розглядаються як політичний і правовий привілей. Парламентський імунітет забезпечує захист від кримінального, цивільного та адміністративного переслідування за висловлені думки чи здійснені дії в ході виконання офіційних обов'язків. Його метою є гарантування ефективності парламентської роботи та захист від можливих тисків з боку інших гілок влади чи громадськості.

Парламентський імунітет також виконує функцію забезпечення незалежності парламентаріїв від зовнішніх впливів. Однак він може стикатися з критикою, яка вказує на можливість зловживань цим привілеєм або недостаток відповідальності перед суспільством.

Усі ці аспекти вказують на те, що парламентський імунітет та індемнітет є не лише важливими елементами функціонування парламентської системи, але й продуктом поступового розвитку політичної і правової системи в цілому.

РОЗДІЛ 2. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ІМУНІТЕТУ ТА ІНДЕМНІТЕТУ.

2.1. Моделі парламентського імунітету та індемнітету: класифікація Венеційської комісії vs традиції країн Європи

Парламентський імунітет - це правова гарантія, яка надається народним депутатам для захисту їх від судового переслідування за їх парламентську діяльність. Венеційська комісія, яка є консультативним органом Ради Європи з питань конституційного права, виокремила три основні моделі парламентського імунітету, які застосовуються в різних країнах:

Абсолютна модель імунітету (absolute model): ця модель передбачає, що депутат не може бути притягнутий до відповідальності за будь-які висловлювання або голосування в парламенті або його органах, незалежно від їх змісту або форми. Такий імунітет не може бути знятий або обмежений. (наприклад де застосовується: у Франції, Італії та Іспанії) [12].

Обмежена законом модель імунітету (limited by law model of immunity): ця модель передбачає, що депутат не може бути притягнутий до відповідальності за висловлювання або голосування в парламенті або його органах, якщо вони не суперечать закону або не порушують права інших осіб. Такий імунітет може бути знятий або обмежений за рішенням суду або спеціальної комісії. (застосовується у Норвегії, Польщі та Румунії) [12].

Обмежена парламентом модель імунітет (limited by parliamentary model of immunity): ця модель передбачає, що депутат не може бути притягнутий до відповідальності за висловлювання або голосування в парламенті або його органах, якщо парламент не дасть своєї згоди на таке притягнення. Такий імунітет може бути знятий або обмежений за рішенням самого парламенту або його органу. (застосовується у Німеччині, Великій Британії та Україні) [12].

Абсолютна модель вважається найсуворішою, оскільки передбачає захист народного обранця не лише під час сесій чи виконання ним повноважень, а й в інший час.

Так, в Італії та Німеччині діє відповідна модель: в Італії обмеження волі депутата або притягнення його до кримінальної відповідальності відбувається за згодою палати, до якої він входить [9], а в Німеччині це відбувається за згодою Бундестагу [10]. У низці конституцій європейських країн закріплено абсолютну недоторканність депутатів і заборону їх притягнення до кримінальної відповідальності та відповідальності за політичні дії. Закон Австрії передбачає, що член парламенту не може бути притягнутий до відповідальності за політичні дії без згоди Національної ради. У Федеральному конституційному законі Австрії «Конституція Республіки Австрія» зазначено, що без згоди Національної ради члени парламенту можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинені ними злочини, не пов'язані з їх професійною діяльністю [17].

Абсолютна модель характеризується такими обмеженнями: зміст висловлювань парламентарів (депутати, як правило, несуть відповідальність за наклеп або образу; у деяких країнах заборонено висловлювати критику чи звинувачення на адресу глави держави чи суддів); місце виступу народного депутата. Так, у деяких європейських країнах парламентар не несе відповідальності за свої висловлювання, зроблені в парламенті чи його органах; місце вираження. Народний обранець не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за виступ з трибуни парламенту, але може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, якщо його виступ зроблено в ЗМІ [18].

Аналізуючи ознаки та складові абсолютної моделі парламентської недоторканності в європейських країнах, можна виділити умови та ознаки імунітету та індемнітету:

- місце дії індемнітету незалежно від місця виступу депутата, діє в Польщі, Греції, Італії, Австрії);
- виступ у парламенті (діє у Франції, Норвегії, Німеччині);
- часові межі (імунітет діє протягом терміну повноважень парламенту (Велика Британія, Бельгія);

- строки індемнітету поділяються на чотири складові: з моменту обрання депутата (Польща, Данія); з першого засідання новообраний парламент; привілей поширюється на весь час виконання депутатом своїх повноважень (Іспанія, Швейцарія); під час парламентських сесій (Велика Британія);

- дія за колом осіб

лише депутати (Швеція, Польща));

члени парламенту та міністрів (Бельгія);

учасники парламентських дебатів і запитів (Швейцарія, Велика Британія);

лише члени парламенту або члени палати (наприклад, у Німеччині лише депутати нижньої палати Бундестагу мають імунітет)

працівникам парламентських апаратів і органів, створених парламентом (наприклад, омбудсмен в Іспанії),

будь-яким особам, які беруть участь у парламентських і комітетських розслідуваннях як свідки

Обмеження індемнітету:

критика судових органів заборонена;

заборона критики глави держави;

наклеп і образа заборонені [4].

Також варто звернути увагу на універсальні критерії застосування імунітету за абсолютною моделлю парламентського імунітету, а саме: тимчасовий характер недоторканності; з урахуванням обмежень, встановлених законом або парламентськими процедурами; скасовується лише після чіткої, справедливої та законної процедури; не відноситься до тяжких злочинів; не поширюється на дрібні чи адміністративні правопорушення, а також не поширюється на випадки, коли депутата спіймали на гарячому [4].

Обмежена модель характеризується обмеженням парламентського імунітету законом і парламентом. Ця модель характеризується тим, що депутатам надаються гарантії безпеки під час безпосереднього виконання ними своїх повноважень та під час сесій. Основною гарантією, яка існує за цією моделлю, є

надання депутатам індемнітету та неможливість притягнути парламентарів до відповідальності за їхні професійні дії чи висловлювання. Як правило, індемнітет застосовується не лише під час виконання повноважень, а й після[19]. У деяких європейських країнах існує обмежена модель парламентської недоторканності, тобто обмеження певних привілеїв. Таким чином, Конституція Франції [20] та Конституція Іспанії [21] містять положення, згідно з яким будь-яке судове переслідування, затримання чи затримання члена парламенту чи інші дії можуть бути скасовані або призупинені на вимогу палати, до якої такий парламентарій належить. Така конституційна модель парламентського імунітету існує також у Франції. Так, у Конституції Франції зазначено, що жоден із членів парламенту не може бути підданий будь-яким арештам, судовим переслідуванням, судовим переслідуванням за здійснення своєї професійної діяльності, тобто за дії та заяви, які вони будуть робити під час виконання своїх повноважень. їхні повноваження.

Порівняльний аналіз цих моделей дозволяє виділити їх переваги та недоліки:

Абсолютний імунітет надає найвищий рівень захисту депутатам від будь-яких спроб обмежити їх свободу слова та думки. Однак, такий імунітет також створює ризик зловживання депутатами своїм статусом, недотримання ними закону або етичних норм, а також втрати довіри громадян до парламенту.

Обмежений законом імунітет забезпечує баланс між свободою та відповідальністю депутатів, а також гарантує їх підзвітність перед судом або іншим незалежним органом. Однак, такий імунітет також може призвести до судового втручання в парламентську діяльність, політизації судових рішень або надмірної судової процедури.

Обмежений парламентом імунітет дозволяє парламенту самостійно вирішувати питання про зняття або обмеження імунітету депутатів, а також зберігати свою автономію від інших гілок влади. Однак, такий імунітет також може сприяти корпоративності та непрозорості парламенту, політичному тиску або суб'єктивності при розгляді справ про імунітет, а також зниженню ефективності правосуддя та боротьби з корупцією.

Таким чином, кожна модель парламентського імунітету має свої переваги та недоліки, які повинні враховуватися при виборі оптимального варіанта для кожної країни. Важливо, щоб парламентський імунітет служив не лише захистом депутатів, але й інструментом зміцнення демократії, правової держави та верховенства права.

2.2. Реалізація парламентського імунітету та індемнітету у вимірі практичного досвіду стабільних демократій

Парламентський імунітет та індемнітет, в притаманних йому рисах існував, ще в Стародавньому Римі. Виникнення цих понять в сучасному розумінні пов'язане з європейськими країнами, де з'явилися органи, які мали захистити себе від монарха та феодалів, які зосредили у своїх руках майже всю владу. Основною метою парламентської недоторканності в європейських країнах є захист від будь-якого впливу на діяльність народних депутатів.

У деяких європейських країнах конституційний статус парламентаря базується на принципі вільного мандата, згідно з яким парламентарій не несе юридичної відповідальності перед виборцями за свої професійні дії, а також не може бути ними відкликаний за свою діяльність в парламенті. Принцип вільного мандата передбачає представництво та захист інтересів усього населення відповідної країни, а не лише окремих виборців [27].

Тобто парламентар не може бути притягнутий до відповідальності за такі дії навіть після втрати статусу члена парламенту. Водночас, іноді в конституції парламентському індемнітету надається вузьке значення. До прикладу, в Албанії, Латвії та Федеративній Республіці Німеччина народні обранці взагалі відповідають за вислови в парламенті, які кваліфікуються як наклеп, в Вірменії та Литві - за виступи, які кваліфікуються як наклеп та образа. В Данії, Ісландії, Туреччині, Фінляндії та Швеції депутата можна позбавити індемнітету рішенням парламенту, а в Фінляндії та Швеції таке рішення вимагає п'яти шостих більшості присутніх членів парламенту, що, здається, малоімовірно. Значення парламентського імунітету полягає перш за все в тому, що правове обмеження особи, яка є членом парламенту, у здійсненні права на особисту недоторканність та деякі інші права, пов'язані з індивідуальною свободою, можливе лише за дозволом парламенту (відповідної палати), а в періоди між сесіями його керівного органу. Такий є обсяг та зміст парламентського імунітету в розвинених країнах.

У більшості країн парламентський імунітет користується від моменту визнання мандату або від моменту, коли депутат складає присягу, і до припинення його повноважень. В деяких країнах світу член парламенту користується імунітетом лише під час сесій. Прикладами є США та Японія, а в Європі – Бельгія, Велика Британія, Ірландія, Ісландія, Люксембург та Нідерланди. Якщо між сесіями парламенту свободу особи, яка є депутатом, законно обмежено, парламент може, як правило, вирішити звільнити від такого обмеження до того, як вирок стане остаточним. В деяких країнах парламентський імунітет виключається у випадках вчинення певних видів злочинів. Наприклад, у США згода палати не потрібна для арешту її члена, якщо йому пред'явлено звинувачення в зраді, злочині або “порушенні миру”, яке класифікується як кримінальне правопорушення. У таких європейських країнах як Албанія, Болгарія, Ірландія, Туреччина та Хорватія, парламентський імунітет не поширюється на випадки вчинення будь-якого серйозного злочину. У Сербії, Словенії та Чорногорії згода парламенту на арешт депутата та переслідування (в Македонії - лише на арешт) не потрібна, якщо за злочин може бути п'ять років ув'язнення. У Фінляндії та Швеції арешт депутата без згоди парламенту можливий, якщо його дії класифікуються як злочин, за який передбачено покарання у вигляді ув'язнення принаймні на шість місяців та два роки відповідно. Майже у всіх країнах світу депутат не має імунітету від затримання та арешту у разі *delicto flagrante*, тобто на місці злочину, який, як стверджується, вчинив він. Враховуючи той факт, що депутатський імунітет не вважається особистим привілеєм, а має практичне застосування, в Європі винятком є лише Швейцарія [27].

Парламентський імунітет та індемнітету є формами захисту парламентарів від втручання в його діяльність інших гілок влади чи третіх осіб. Вони спрямовані на забезпечення незалежності та свободи представницького органу від зовнішнього тиску та впливу. Однак ці форми захисту не є абсолютними і мають

різні особливості в різних країнах, як ми це зрозуміли на практиці та після аналізу законодавства та звичаїв певних країн, ось кілька прикладів:

Сполучене Королівство Великої Британії

Парламентський імунітет та індемнітет Сполученого Королівства Великої Британії, як і в Україні, є двома складовими парламентської недоторканності, яка захищає членів парламенту від втручання виконавчої та судової влади, а також забезпечує свободу слова та думки в законодавчому процесі.

Парламентський індемнітет гарантуються статтею 9 Білля про права 1689 року: «Свобода слова і дебатів під час парламентських засідань не може бути оскаржена або піддана обговоренню в судах чи інших місцях поза парламентом» [6]. Винятком є випадки, коли депутати вживають образливі висловлювання, а також демонструють неповагу до норм і положень палати.

У Великобританії всі учасники парламентських дебатів і розслідувань підпадають під дію індемнітету, відповідно до положень Акта про дипломатичні привілеї 1964 року. Водночас у законодавстві Великобританії не закріплено чіткого переліку осіб, які можуть отримати імунітет чи/та індемнітет, оскільки відповідно до Акта привілеїв та імунітетів 1988 року такий привілей може бути наданий особі за рішенням Її Величності (наказом парламенту) та підтверджується свідоцтвом, що видається Державним Секретарем.

Індемнітет набирає чинності в день початку дії мандата і забезпечує захист від судового переслідування за публічні висловлювання у парламенті в ході здійснення мандата і після закінчення його терміну. Ця норма стосується виключно парламентської діяльності депутатів, а також офіційних публікацій парламенту і не поширюється на інші публічні висловлювання та публікації, авторами яких є депутати [27].

Гарантія імунітету має набагато обмеженіший характер. Це право, зокрема, закріплено в Акті парламентських привілеїв (Parliamentary Privilege Act). Сьогодні, однак, ця норма має лише формальне значення. Парламентська

недоторканність дає депутатам можливість уникнути виклику як свідків до суду, якщо спікер підтверджує, що вони мають бути присутніми на засіданні палати.

Зараз, імунітет та індемнітет членів парламенту Сполученого Королівства регулюються різними законами та правилами, які визначають їх обсяг та межі.

Наприклад, парламентський імунітет діє лише під час парламентських сесій і не поширюється на кримінальні справи, не пов'язані з депутатською діяльністю. Індемнітет може бути скасовано відповідною палатою парламенту, але це трапляється рідко. Крім того, члени парламенту повинні дотримуватися певних етичних стандартів і правил поведінки, які контролюються спеціальними комітетами.

Парламентський імунітет та індемнітет Сполученого Королівства Великої Британії є важливими інститутами, які забезпечують незалежність та ефективність законодавчої влади. Вони також відображають історичну та конституційну традицію Сполученого Королівства, яка базується на балансі між Короною, Парламентом та народом.

Республіка Польща

У Республіці Польща, як і в багатьох інших країнах, депутатська недоторканність та індемнітет регулюються конституцією та законами. Відповідно до Конституції Республіки Польща, депутати Сейму (нижня палата парламенту) і Сенату (верхня палата парламенту) користуються недоторканністю, що означає, що вони не можуть бути затримані, заарештовані, притягнуті до кримінальної відповідальності, адміністративної або податкової відповідальності без згоди відповідної палати, крім випадків, коли вони були затримані на гарячому за вчинення злочину, що становить загрозу державній або громадській безпеці.

Індемнітет встановлюється Конституцією (стаття 105) та Законом «Про виконання мандата депутата та сенатора» (стаття 6). Депутат або сенатор не може нести відповідальність за свою діяльність у рамках мандата ні протягом його

терміну, ні після його закінчення. За таку діяльність депутат чи сенатор несе відповідальність тільки перед Сеймом або Сенатом.

Види діяльності депутатів включають подачу законопроектів, запитів, виступів або голосування на засіданнях Сейму, Сенату та їх органів, засідання груп комітетів та інші види діяльності, передбачені в межах депутатських повноважень.

Відповідно до Конституції, депутат не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності в період дії депутатського мандата. Депутат не може бути затриманий чи заарештований без згоди Сейму, за винятком затримання на місці злочину, якщо його затримання необхідне для забезпечення належного ходу судочинства (стаття 105) [3].

Якщо ж депутата затримано на місці злочину, він повинен бути негайно звільнений, якщо протягом 24 годин Сейм не погодиться притягнути його до відповідальності.

Компетентним органом у справі про позбавлення депутатського імунітету виступає парламентський Комітет у справах регламенту та депутатів.

Право звернутися до Сейму із поданням про позбавлення депутатського імунітету мають не лише представники органів державної влади, зокрема прокурори чи судді, а й приватні особи: своїми силами (якщо вони мають належну юридичну кваліфікацію) або через їхніх адвокатів чи повірених. Відповідно до Закону «Про виконання мандата депутата і сенатора», про затримання депутата негайно повідомляється Маршал Сейму. Цим законом також визначається порядок позбавлення імунітету:

притягнення до відповідальності за згодою Сейму або Сенату може наступити тільки за вчинки, зазначені у поданні

запит дозволу притягнути депутата чи сенатора до кримінальної відповідальності подається спікеру Сейму або спікеру Сенату, який направляє запит до органу, який має компетенцію розглядати запит на основі положень

Сейму або Сенату, інформуючи водночас депутата або сенатора, якого стосується подання, про його зміст

орган, уповноважений розглядати заяву, інформує депутата чи сенатора, якого вона стосується, про дату висунення вимоги

на прохання органу, уповноваженого розглядати заявки, суд або відповідний орган, який порушив справу проти депутата чи сенатора, надає йому матеріали справи

депутат чи сенатор, якого стосується справа, представляє компетентному органу для розгляду подання, пояснення з цього питання в письмовій або усній формі

після розгляду питання компетентним органом, він ухвалює рішення з пропозицією прийняти або відхилити подання

Сейм або Сенат дозволяє притягнути депутата чи сенатора до кримінальної відповідальності в резолюції, прийнятій абсолютною більшістю голосів від статутного числа депутатів або senatorів

Французька Республіка

Парламентський імунітет та індемнітет у Французькій республіці є двома формами захисту депутатів від притягнення до відповідальності за їх діяльність у парламенті. Вони мають на меті забезпечити незалежність та свободу депутатів від будь-якого зовнішнього втручання або впливу [27].

У статті 26 Конституції Французької Республіки зазначається, що «жоден із членів парламенту не підлягає кримінальному переслідуванню, допиту, арешту, затриманню або суду з приводу висловленої думки чи голосування при виконанні своїх обов'язків».

Індемнітет поширюється виключно на діяльність, яка стосується виконання парламентських функцій як з огляду на зміст, так і на місце, тобто на промови і голосування, внесення законопроектів, поправок, звіти або консультації, запити, а також будь-які дії, вчинені під час виконання мандата в парламенті. Разом із тим,

індемнітет депутатів у Франції не поширюється на висловлювання депутатів у ЗМІ.

Відповідно до регламенту Національних Зборів індемнітет також не поширюється на випадки образ, провокації, погрози щодо інших депутатів, Президента Республіки, прем'єр-міністра, членів уряду і інститутів, передбачених Конституцією. За ці порушення депутат несе адміністративну відповідальність перед палатою і його може бути покарано стягненням місячного штрафу або відстороненням від обов'язків.

Відповідно до статті 26 Конституції, депутат не може бути заарештований за скоєння тяжкого злочину чи інші злочини, також його не можна піддати будь-яким іншим формам ув'язнення чи запобіжного заходу без дозволу Бюро Національних Зборів. Такий дозвіл не вимагається у випадку серйозних злочинів або інших тяжких злочинів, коли арешт відбувається на місці злочину. До складу Бюро входять 22 члени: голови палати, 6 заступників, 3 квесторів і 12 секретарів, які обираються на початку каденції законодавчого органу. Склад Бюро (крім голови) оновлюється один раз на рік на першому засіданні чергової сесії. Збори Бюро відбуваються у середньому раз на місяць [39].

Запит про дозвіл на арешт або тюремне ув'язнення чи інші запобіжні заходи щодо депутата вноситься генеральним прокурором до відповідного апеляційного суду і передається міністром юстиції Голові Національних Зборів. Запит розглядається колегією Бюро Національних Зборів, а потім його повним складом. Розгляд не є публічним.

Парламентський імунітет та індемнітет членів Європейського парламенту

Парламентський імунітет та індемнітет членів Європейського парламенту це гарантія того, що член Європарламенту може вільно виконувати свої повноваження та не може бути підданий довільним політичним переслідуванням. Таким чином, він гарантує незалежність і цілісність парламенту в цілому.

Члени Європейського парламенту не можуть піддаватися будь-якій формі розслідування, затримання чи судового розгляду через висловлені думки чи голосування в якості члена Європарламенту. Це дозволяє їм виконувати свої обов'язки без страху тиску або втручання з боку інших органів влади або осіб.

Імунітет євродепутата має подвійний характер:

у його державі-члені, подібно до імунітету, наданого членам національних парламентів;

на території будь-якої іншої держави-члена, імунітет від будь-яких заходів затримання та від судового розгляду. (Стаття 9 Протоколу № 7)

Не можна вимагати імунітету, якщо члена застали під час вчинення правопорушення [27].

Імунітет членів Європейського парламенту означає, що вони не можуть бути затримані, арештовані, обшукані або покарані за будь-які злочини, крім тих, які вчинені під час виконання службових обов'язків. Імунітет може бути знятий парламентом за поданням президента парламенту або компетентного національного органу. Зняття імунітету не є автоматичним і потребує розгляду Комітетом з правових питань та голосування на пленарному засіданні

Після запиту компетентного національного органу до Європейського парламенту про зняття імунітету члена (або запиту депутата Європарламенту чи колишнього депутата Європарламенту про захист його/її імунітету), голова парламенту оголосить запит на пленум і передасть до відповідального парламентського Комітету.

Комітет може вимагати будь-яку інформацію чи пояснення, які він вважає необхідними. Відповідному євродепутату буде надана можливість бути заслуханим, і він може представити будь-які документи чи інші письмові докази.

Комітет приймає за закритими дверима рекомендацію всьому парламенту схвалити або відхилити запит, тобто зняти або захистити імунітет. На пленарному засіданні за рішенням комітету Верховна Рада приймає рішення простою більшістю голосів. Після голосування президент негайно повідомляє про рішення

парламенту відповідного члена Європарламенту та компетентний орган відповідної держави-члена.

Мандат євродепутата є національним мандатом і не може бути відібраний жодною іншою владою. Крім того, зняття недоторканності з євродепутата не є «обвинувальним» вироком. Це лише дозволяє національним судовим органам продовжити розслідування або судовий розгляд. А оскільки депутатів Європарламенту обирають згідно з національним виборчим законодавством, якщо депутата Європарламенту визнають винним у вчиненні кримінального правопорушення, влада країни-члена має вирішити, чи анулювати його або її мандат таким чином.

Індемнітет членів Європейського парламенту означає, що вони не можуть бути притягнуті до відповідальності за свої слова та голосування в парламентарських дебатах або за будь-які документи, які вони публікують у зв'язку з виконанням своїх обов'язків. Індемнітет поширюється також на публічні виступи депутатів, пов'язані з їх політичною діяльністю. Індемнітет не може бути знятий парламентом, але може бути обмежений національним законодавством країни, яку представляє депутат.

Таким чином, парламентський імунітет та індемнітет є важливими гарантіями незалежності та свободи депутатської діяльності, але водночас вони не повинні перешкоджати реалізації принципу верховенства права та рівності всіх перед законом.

Отже, зарубіжний досвід парламентського імунітету та індемнітету демонструє різноманітність та складність цих інститутів в різних країнах та на наднаціональному рівні. За класифікацією Венеційської комісії, існують три основні моделі парламентського імунітету: абсолютна, обмежена парламентом та обмежена законом. Кожна з них має свої переваги та недоліки, а також відображає специфіку конституційного ладу та політичної культури країни. Окремі країни, такі як Німеччина, Словенія та Велика Британія, мають свої особливості парламентського імунітету та індемнітету, які враховують їхню історію, традиції

та сучасні виклики. Члени Європейського парламенту мають право на парламентський імунітет та індемнітет, які регулюються як на рівні Європейського Союзу, так і на рівні держав-членів [40].

Висновки до Розділу 2.

1. За класифікацією Венеційської комісії парламентський імунітет та індемнітет може бути класифіковано як абсолютний та обмежений. Абсолютний імунітет надає повний захист від переслідувань і обвинувачень, включаючи позапарламентську діяльність. Обмежена модель характеризується обмеженням парламентського імунітету законом і парламентом, та передбачає, що депутати захищені тільки за своєю парламентською діяльністю та за певних умов.

Така класифікація знаходить підтвердження у правовому полі країн Європи, відзначаючись, однак певною специфікою відповідно до традицій окремих країн. Зокрема, специфічні риси можуть стосуватись умов застосування тих чи інших видів імунітету та індемнітету, обставин їх застосування (в межах дії , виступів парламентарів в парламентах чи поза них), специфіки взаємодії парламентарів з органами державної влади, правосуддя тощо. Головною метою цих моделей є забезпечення захисту парламентаріїв від можливого тисків чи переслідувань за їхню парламентську діяльність, що може бути важливим аспектом для забезпечення прозорості та демократичної легітимності процесу.

Й важливим спільним моментом є те, що імунітет може бути скасовано або призупинено у випадках серйозних порушень чи злочинів.

2. Специфіка застосування парламентського імунітету та індемнітету в країнах Європи знаходить відображення у практичному вимірі функціонування парламентів окремих країн.

Велика Британія має традицію абсолютного імунітету для парламентаріїв, проте вони можуть бути позбавлені імунітету в певних випадках, таких як зрада чи інші серйозні злочини.

У Франції імунітет парламентаріїв може бути скасований за рішенням парламенту, але депутати захищені від арешту чи переслідувань за висловлювання в парламенті.

Польща має обмежений імунітет, який стосується тільки парламентської діяльності, і парламент може вирішувати питання щодо його скасування.

У контексті Європейського Союзу імунітет та індемнітет можуть мати особливості для депутатів Європейського парламенту.

Детальна класифікація може включати специфічні умови застосування для кожної країни, визначення термінів, обставини застосування та інші аспекти, які відображають індивідуальний підхід кожної країни до парламентського імунітету та індемнітету.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ІМУНІТЕТУ ТА ІНДЕМНІТЕТУ В УКРАЇНІ.

3.1. Правові засади та практика застосування парламентського імунітету та індемнітету в Україні.

Згідно з Конституцією України, парламентський імунітет та індемнітет є формами депутатської недоторканності, які гарантують захист членів парламенту від юридичної відповідальності за свої дії та висловлювання у парламенті та його органах.

Парламентський імунітет звільняє народних депутатів від повинності отримувати дозвіл на затримання, арешт або обшук, крім випадків затримання на місці злочину.

Парламентський індемнітет означає, що народні депутати не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.

Правове регулювання парламентського імунітету та індемнітету в Україні - це сукупність правових норм, які визначають статус, права та обов'язки народних депутатів України, а також умови та порядок надання, застосування та зняття цих гарантій. Основним джерелом конституційно-правового регулювання парламентського імунітету та індемнітету в Україні є Конституція України, яка закріплює, що «Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп» (ст. 80 Конституції України) [1].

Крім Конституції України, до джерел конституційно-правового регулювання парламентського імунітету та індемнітету в Україні належать також Закон України «Про статус народного депутата України», Регламент Верховної Ради України, постанови Верховної Ради України про зняття імунітету з окремих народних депутатів та інші нормативно-правові акти.

Сукупність правових, організаційних, процесуальних та інших засобів, які спрямовані на реалізацію та захист цих гарантій для народних депутатів України

являється механізмами забезпечення та захисту парламентського імунітету та індемнітету в Україні, до яких належать:

- Конституційний механізм: встановлення конституційного статусу народного депутата України, його прав та обов'язків, а також умов та порядку надання, застосування та зняття парламентського імунітету та індемнітету в статтях 76 - 81 Конституції України.

- Законодавчий механізм: деталізація конституційних положень про парламентський імунітет та індемнітет в спеціальних законах, таких як Закон України "Про статус народного депутата України" , Регламент Верховної Ради України , а також в інших нормативно-правових актах.

- Організаційний механізм: створення спеціальних органів та служб, які забезпечують функціонування парламентського імунітету та індемнітету, таких як Апарат Верховної Ради України, Служба безпеки Верховної Ради України, Служба фінансового забезпечення Верховної Ради України тощо.

- Процесуальний механізм: визначення процедур та умов надання, застосування парламентського імунітету та індемнітету, а також розгляду справ, пов'язаних з порушенням або захистом цих гарантій. Лише Генеральний прокурор України може порушити кримінальну справу за фактом вчинення депутатом злочину, тож затримання народного депутата здійснюється за погодженням з Генеральним прокурором і лише певним органом чи посадовою особою.

Отже, правова база регулювання та механізми забезпечення і захисту парламентського імунітету та індемнітету в Україні мають свої особливості, які відображають історичний, політичний та правовий контекст країни. Парламентський імунітет та індемнітет в Україні закріплені в Конституції, законах та регламенті Верховної Ради. Механізми забезпечення і захисту парламентського імунітету та індемнітету в Україні передбачають роль парламенту, Конституційного Суду, Генеральної прокуратури, Національного антикорупційного бюро та інших компетентних органів.

До 2020 року в Україні діяла абсолютна модель парламентського імунітету, згідно якої народні обранці могли бути притягнуті до кримінальної відповідальності лише за згодою Верховної Ради України. Депутатам надавалися такі привілеї, як свобода від арешту та звільнення від відповідальності, що у свою чергу унеможливлювало притягнення народного обранця до відповідальності за його політичну діяльність.

У 2019 році Верховна Рада України внесла зміни до Конституції України [1] в частині депутатської недоторканності, яка вступила в силу 01.01.2020. Стаття 80 Конституції України зазначала: «Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування чи висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп» [22]. Аналіз цієї статті Конституції дає підстави стверджувати, що депутат має певні гарантії щодо своєї політичної діяльності, але нічого не йдеться про імунітет від кримінальної чи іншої відповідальності народного обранця. Зміни до Конституції 2020 року встановили, що лише Генеральний прокурор України може порушити кримінальну справу за фактом вчинення депутатом злочину.

Основною проблемою, пов'язаною із затримкою прийняття закону про скасування депутатської недоторканності під час 30-річчя в Україні, було збереження системи, яка підриває прозорість, підзвітність і верховенство права. Неспроможність усунути депутатську недоторканність свідчить про небажання повністю прийняти демократичні принципи та посилює уявлення про привілейований політичний клас, захищений від правових наслідків.

На виконання цієї вимоги внесено зміни до ряду нормативно-правових актів. Закон України № 388-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність із Законом України «Про внесення зміни до статті 80 Конституції України щодо недоторканності народного депутата України»» [23] внесено зміни до Кримінального процесуального кодексу України [15], доповнивши його статтею 482² такого змісту: «Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, обрання запобіжного

заходу, слідства (обшуку) та негласних слідчих (розшукових) дій щодо народного депутата України:

1. Відомості, що можуть свідчити про вчинення народним депутатом України кримінального правопорушення, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (особою, яка виконує обов'язки Генерального прокурора) у порядку, встановленому цим Кодексом. цього Кодексу.

2. Клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих (обшуку) дії, які відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені з Генеральним прокурором (особою, яка виконує обов'язки Генерального прокурора).»

Отже, можна говорити про важливу роль Генерального прокурора у затриманні та притягненні до відповідальності народного депутата. Про це свідчать звіти Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, в яких простежується висновок про фактичну роль однієї посадової особи у процесі відкриття досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених народним депутатом України. Україна.

Крім зазначених, варто відзначити ще деякі новації, а саме в Кримінально-процесуальному кодексі України. Так, норма: «Без дозволу слідчого судді, виданого за поданням, погодженим з Генеральним прокурором (особою, яка виконує обов'язки Генерального прокурора), затримання народного депутата України допускається лише за умови, що останній має намір затримати його затриманий під час вчинення злочину або безпосередньо після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину із застосуванням насильства, або злочину, що спричинив смерть людини» [15].

Так само затримання народного депутата здійснюється за погодженням з Генеральним прокурором і лише певним органом чи посадовою особою. Також відповідно до статті 80 Конституції України [1] внесено зміни до Закону України № 2790-XII «Про статус народного депутата України» [14], а саме до статті 27 цього Закону було викладено в такій редакції:

1. «Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування чи висловлювання у Верховній Раді України та її органах, а також при здійсненні своїх депутатських повноважень, за винятком відповідальності за образу чи наклеп

2. Особливості порушення щодо народного депутата України досудового розслідування, повідомлення про підозру, затримання, обрання щодо нього запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. визначаються Кримінально-процесуальним кодексом України».

Водночас внесено зміни до Регламенту Верховної Ради України [24], а саме: виключено норми щодо порядку внесення та розгляду парламентом подань про надання згоди на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності, затримання чи арешту.

Імунітет та індемнітет, які надаються депутатам під час виконання ними своїх повноважень, спрямована на забезпечення їх від будь-якого незаконного втручання в їхню професійну діяльність. У свою чергу Венеціанська комісія зазначила, що рівень демократії в Україні недосконалий, а тому повне і одночасне скасування депутатської недоторканності та позбавлення наданих депутатам гарантій може призвести до незахищеності автономії парламенту. парламент. У Звіті також зазначено, що скасування депутатської недоторканності може призвести до непередбачуваних і незаконних дій щодо народних депутатів, тобто до перевищення повноважень уряду [12].

Сучасна практика застосування парламентського імунітету та індемнітету в Україні показує, що це не простий та однозначний процес. З одного боку, скасування недоторканності може сприяти боротьбі з корупцією, політичною

привабливістю та популізмом серед депутатського корпусу. З іншого боку, це може створити ризик політизації правосуддя, втручання у законодавчу діяльність та порушення принципу поділу влади. Тому необхідно забезпечити належний баланс між захистом депутатських прав та обов'язками, а також межами їх використання.

3.2. Оцінка ефективності зняття парламентського імунітету в Україні

Протягом багатьох років в Україні зі зміною президентів, урядів, складу Верховної Ради України намагалися скасувати депутатську недоторканність, але це стало можливим лише у 2020 році. Скасування депутатської недоторканності (в частині депутатської недоторканності) дозволить показати, що ніхто не може бути вище закону і кожен повинен нести відповідальність за вчинення протиправних дій. Головною метою депутатської недоторканності в будь-якій країні є надання депутату певних привілеїв, гарантій, так званого імунітету, який гарантує непритягнення до відповідальності за свою професійну діяльність.

У кожній країні світу інститут депутатської недоторканності містить як негативні, так і позитивні риси. І в кожній окремій країні це залежить, насамперед, від рівня демократії, врядування, політичної волі, соціально-економічного розвитку, компетентності та обізнаності депутатів. Як зазначалося вище, Україна довго боролася за зняття недоторканності з депутатів, оскільки за 30 років незалежності у народних обранців сформувалося почуття безвідповідальності та вседозволеності. Так, така пільга, як депутатська недоторканність, дозволяла депутату бути незалежним і повноцінно здійснювати свої повноваження, а з іншого боку, була серйозною перешкодою для притягнення депутатів до відповідальності, що, в свою чергу, призвело до їх непритягнення до відповідальності за вчинені ними злочини [24].

Позитивні сторони зняття депутатської недоторканності в Україні:

- покращення підзвітності: зняття депутатської недоторканності сприяє більшій підзвітності законодавців, оскільки це гарантує, що вони можуть нести юридичну відповідальність за свої дії та рішення.

- стримування зловживань: скасовуючи імунітет, зменшується потенціал для зловживання владою або корупції в парламенті, оскільки депутати стали більше захищені від правових наслідків.

- зміцнення верховенства права: скасування депутатської недоторканності сприяє дотриманню принципу рівності перед законом, трактуванню членів

парламенту як рівних громадян і сприянню верховенству права в демократичних рамках.

Негативні сторони зняття депутатської недоторканності в Україні:

- політичний тиск і переслідування: без імунітету законодавці стають вразливими до політичного тиску, неправдивих звинувачень або переслідувань з боку опонентів, що може перешкодити їхній здатності виконувати свої обов'язки незалежно.

- перешкоджання законодавчій незалежності: позбавлення імунітету стримує людей від участі в політиці, побоюючись потенційних правових наслідків для своїх дій як законодавців, що може призвести до зниження якості та різноманітності представництва в парламенті.

- судові втручання та маніпуляції: за відсутності імунітету судова влада може бути вразливою до неналежного впливу, коли політично вмотивовані звинувачення використовуються для того, щоб замовкнути голоси опозиції або згорнути законодавчий процес.

Процедури зняття парламентського імунітету в Україні є предметом суспільного інтересу та дискусії, оскільки вони стосуються відповідальності народних депутатів за їхню діяльність.

З 2020 року депутатську недоторканність скасовано, але народні обраці все ще користуються парламентським індемнітетом, який забезпечує зняття відповідальності за виступи, голосування та свої слова.

Також хочу надати висвітлити інформацію про осіб, які було позбавлено недоторканності в період з початку Незалежності України до 2020 року, а також обставини та причини таких дій.

Вперше народного депутата позбавили недоторканності, ще у Верховній Раді Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) влітку 1990 року. Народного депутата Степана Хмару, який був звинувачений в побитті полковника Комітету державної Безпеки [26].

В 15.11.1994 року народного депутата Юхима Звягільського звинувачено в причетності до протиправних схем та вивезенні з України до Ізраїлю 300 мільйонів доларів й Верховною радою дано згоду на притягнення до кримінальної відповідальності нардепа за фінансові оборудки.

Наступне позбавлення депутатської недоторканності відбулося 17.02.1999, а саме було позбавлено недоторканності колишнього прем'єр-міністра Павло Лазаренко, який згодом виїхав за кордон, але вск таки він отримав покарання в в'язниці США.

Парламент 22.06.2000 позбавив депутатської недоторканності народного депутата Миколу Агафонову за розкрадання державного майна у великих розмірах (більш ніж 24 мільйони доларів) та приховування прибутків в іноземних фінансових установах. Як результата був заарештований у справ петра Лазаренка.

02.11.2000 позбувся недоторканності депутат Віктор Жердицький за нецільове використання коштів.

Єдиним народним депутатаом, якого вдалося притягнути до кримінальної відповідальності в Україні, був Віктор Лозінський. Його звинуватили в навмисному вбивстві та достроково позбавили повноважень народного депутата 03.07.2009

За підтримку сепаратиської діяльності на сході України 03.06.2014 було позбавлено недоторканності народного депутата Олега Царьова, якого в подальшому було затримано та обрано стосовно нього запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Після 2014 року Революції Гідності з народних обранців почали частіше знімати недоторканність, але відчутних результатів це поки не дало.

Так, наприклад, з народного депутата Сергія Ключова недоторканність зняли в червні 2015 року, його підозрюють у скоєнні шахрайства та привласненні, розтраті майна або заволодінні ним шляхом зловживання службовим становищем в особливо великих розмірах або організованою групою. Сергій Ключов причетний до привласнення ВАТ «Завод напівпровідників» та фінансування його за гроші

виділені із захищених статей державного бюджету України, а також схеми привласнення Віктором Януковичем резиденції «Межигір'я» .

В 2015 році також було знято недоторканність з Сергія Мельничука (03.06.2015) за причетність до розкрадання майна Міністерства оборони, організацію добровольців, бандитизм та інші злочини, з Ігоря Мосійчука (17.09.2015) за корупцію та отримання неправомірної вигоди.

В 2016 році народного депутата Олександра Онищенка (05.07.2016) за фінансові та економічні махінації пов'язані з «Укргазвидобування» та Вадима Новинського (08.12.2016) за перевищення влади і скоєння злочинів спільно з Януковичем та правоохоронцями Києва при позбавленні волі архієпископа Олександра (Драбинка). .

У 2017 році недоторканість зняли із 6 народних депутатів:

Андрій Артеменко 16.05.2017 був позбавлений громадянства та повноважень народного депутата.

Євгена Дейдей - 11.07.2017 за незаконне збагачення на суму 6.1 млн. грн..

Олеся Довгого – 11.07.2017 за зловживання службовими обов'язками, вчиненими у співучасті з метою незаконного відчуження земельних ділянок природно-заповідного фонду – заказника Острів Жуків близько 44 га

Андрія Лозового – 11.07.2017 за навмисне ухилення від сплати податків

Максима Полякова – 11.07.2017 за отримання хабара і зловживання службовим становищем

Борислава Розенблат – 11.07.2017 за отримання хабара

Михайла Добкіна 13.07.2017 за навмисну змову групи осіб для зловживання службовим становищем та сприяння шахрайству з метою заволодіння 78 га земельних ділянок м. Харкова

У 2018 року два народні депутати позбулися недоторканності – Євген Бакулін 15.03.2018 за заволодіння коштами НАК «Нафтогаз України» та «Чорноморнафтогаз» , та Надію Савченко за носіння, зберігання, передачу зброї, підготовка до теракту, підготовка до замаху на перших осіб держави та народних

депутатів, насильницьке повалення конституційного ладу та захоплення державної влади. Надія Савченко була першим народним депутатом яку підозрювали в замаху на держпереворот, державну зраду та підготовку до теракту й убивства перших осіб держави.

У 2020 році було зареєстровано 11 подань про зняття імунітету з народних депутатів України. З них 9 було погоджено Верховною Радою України, а лише 2 з них відхилено. Середній час розгляду таких подань складав 28 днів. За даними, інформація про процедури зняття імунітету доступна на офіційному сайті Верховної Ради, але не завжди містить всі деталі та документи.

Однак, не всі зняття імунітету були пов'язані з кримінальними справами. Наприклад, у вересні 2020 року Верховна Рада України зняла імунітет з народного депутата Гео Лероса за його вимогу. Також у жовтні 2020 року Верховна Рада України зняла імунітет з народного депутата Олександра Дубінського за його заяву про намір подати до суду на Президента України. Ці випадки викликали дискусію про те, чи є таке зняття імунітету законним та обґрунтованим, а також чи не порушує воно свободи слова та думки народних депутатів [7].

Таким чином, можна зробити висновок, що процедури зняття парламентського імунітету в Україні мають певний рівень ефективності та прозорості, але потребують подальшого вдосконалення та моніторингу.

3.3. Перспективи поліпшення законодавчої бази та механізму реалізації парламентського імунітету та індемнітету в Україні.

Зараз у світі є чотири країни, в яких депутатська недоторканність повністю скасована. Серед них варто виділити Нідерланди як єдину європейську країну в списку. Як свідчить практика, повне скасування інституту депутатської недоторканності в перелічених країнах не дало позитивних результатів, тобто не виправдало початкової мети.

На цьому наголошувала і Венеціанська комісія, стверджуючи, що в усіх розвинутих європейських країнах депутати мають імунітет і певні гарантії під час здійснення своїх повноважень, хоча й з певними обмеженнями.

У Комісії також наголосили, що необхідно поступово скасовувати депутатську недоторканність, виходячи з реалій сьогоденної України. Тому конституційні зміни 2020 року щодо депутатської недоторканності потребують перегляду, а про повне скасування недоторканності народних депутатів говорити поки рано.

Необхідно вдосконалити кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство щодо притягнення народного депутата до відповідальності. Чіткий перелік видів покарання та порядок притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності забезпечать кращий ефект законності та прозорості, ніж процедура повного скасування недоторканності та зміни, які зараз існують в Україні.

Відсутня чітка регламентація притягнення народного депутата до відповідальності за образу таклеп, що часто призводить до порушення прав людини. Для подолання цієї проблеми актуальним є досвід Великої Британії, а саме відповідальність у вигляді попередження, штрафу, догани чи позбавлення депутатської заробітної плати [8].

Також, звертаючи увагу на недоліки внесених змін до низки нормативно-правових актів щодо парламентського імунітету та індемнітету, варто відзначити необхідність вжиття низки заходів щодо вдосконалення законодавчої бази, а саме

врегулювання питання відповідальності за правопорушення, вчинені поза межами професійних обов'язків і відповідальності за наклеп або образу. У будь-якому явищі чи процесі у світі певні обмеження депутатської недоторканності мають як позитивні, так і негативні сторони.

Перевагою внесених змін до парламентської недоторканності є обмеження вседозволеності та притягнення народних обранців до відповідальності за вчинені ними злочини, в тому числі те, що майбутні народні обранці балотуватимуться до парламенту не з метою отримання недоторканності, а з метою роботи над змінами та покращенням життя в країні.

У свою чергу, серед негативних проявів виділяється стан ефективного функціонування парламенту та здійснення депутатами своїх повноважень та можлива залежність народних обранців від державних органів та осіб.

Для вдосконалення правового регулювання та практики застосування парламентського імунітету та індемнітету в Україні можна запропонувати наступні рекомендації:

-законодавчо закріпити принцип функціонального імунітету, який передбачає, що народні депутати користуються імунітетом лише у зв'язку з виконанням своїх обов'язків, а не у всіх сферах діяльності;

-берегти індемнітет як гарантію свободи слова та думки депутатів, але обмежити його застосування лише до виступів у парламенті та його органах, а не до будь-яких публічних висловлювань.

Враховувати міжнародні стандарти та зарубіжний досвід щодо парламентського імунітету та індемнітету, а також адаптувати їх до національних особливостей та потреб.

Висновки до Розділу 3

Правовою базою, що регламентує застосування парламентського імунітету та індемнітету в Україні, є ряд законів, серед яких ключовими є Конституція України, Закон України "Про статус народного депутата України", Регламент Верховної ради України й т.д.. Інновацією діяльності Верховної Ради України IX

скликання є прийняття Закону України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України» №27-ІХ, який надав нові регуляції щодо застосування парламентського імунітету та індемнітету. Його прийняття було викликано об'єктивною необхідністю врегулювання принципів і механізмів застосування цих інститутів.

Проте, слід відзначити, що хоча прийняття Закону було кроком у напрямку реформування парламентського імунітету та індемнітету, його змістовна частина викликала неоднозначні оцінки експертів, включаючи Венеціанську комісію. Важливим аспектом є відсутність механізму реалізації цього Закону, що може ускладнити його ефективне використання та контроль за його виконанням.

Порівняльний аналіз практики застосування імунітету та індемнітету в країнах стабільної демократії та в Україні дозволяє виділити ряд пропозицій щодо вдосконалення системи цих інститутів в парламентській діяльності України.

Серед таких пропозицій можна зазначити необхідність уточнення та деталізації процедур застосування імунітету та індемнітету, а також розробку механізмів внутрішньопарламентського контролю за їхнім використанням. Додатково, можливе впровадження прозорих критеріїв та обмежень для застосування цих інститутів, що допоможе уникнути можливого зловживання та забезпечить їхню ефективну роль у підтримці демократії та роботі парламенту.

Крім того, важливо враховувати міжнародний досвід та стандарти, адаптуючи їх до національних особливостей та потреб. Такий підхід сприятиме створенню більш ефективної та відповідальної системи застосування парламентського імунітету та індемнітету в Україні.

Висновки:

1. Парламентський імунітет та індемнітет – це політичні і правові привілеї, які забезпечують певний рівень захисту від юридичного переслідування за висловлювання та дії, здійснені під час виконання їхніх парламентських обов'язків. Функціями парламентського імунітету та індемнітету є: захист свободи висловлювання, забезпечення незалежності, забезпечення ефективної роботи парламенту, захист від правового переслідування, підтримка прозорості та відкритості.

Імунітет та індемнітет є важливими засобами, які забезпечують ефективну роботу парламентської системи та відображають принципи демократії, захисту прав та свобод представників громадянства.

2. Ретроспективний огляд парламентського імунітету та індемнітету дає можливість стверджувати, що цей інститут політичної діяльності пройшов у своєму становленні та розвитку значні етапи – від перших проявів з такими ознаками, як захист ораторів від наказування влади до сучасного тлумачення як політичного й правового привілею, спрямованого на захист представників від неперешкодження у виконанні своїх обов'язків.

Перші прояви парламентського імунітету були необхідні для забезпечення свободи слова та вираження думок, що є важливим аспектом демократії. На цьому етапі його основною метою було забезпечення незалежності парламентаріїв від будь-яких впливів, що можуть заважати висловленню їхніх поглядів.

На етапі зміцнення, поступово парламентський імунітет еволюціонував і став більш визначеним і врегульованим правовими актами. Це пов'язано з розширенням політичних прав і відповідальностей представників. Захист від судових переслідувань став більш комплексним, охоплюючи різні сфери діяльності парламентаріїв.

На сучасному етапі імунітет і індемнітет розглядаються як політичний і правовий привілей. Парламентський імунітет забезпечує захист від кримінального, цивільного та адміністративного переслідування за висловлені

думки чи здійснені дії в ході виконання офіційних обов'язків. Його метою є гарантування ефективності парламентської роботи та захист від можливих тисків з боку інших гілок влади чи громадськості.

Парламентський імунітет також виконує функцію забезпечення незалежності парламентаріїв від зовнішніх впливів. Однак він може стикатися з критикою, яка вказує на можливість зловживань цим привілеєм або недостаток відповідальності перед суспільством.

Усі ці аспекти вказують на те, що парламентський імунітет та індемнітет є не лише важливими елементами функціонування парламентської системи, але й продуктом поступового розвитку політичної і правової системи в цілому.

3. За класифікацією Венеційської комісії парламентський імунітет та індемнітет може бути класифіковано як абсолютний та обмежений. Абсолютний імунітет надає повний захист від переслідувань і обвинувачень, включаючи позапарламентську діяльність. Обмежена модель характеризується обмеженням парламентського імунітету законом і парламентом, та передбачає, що депутати захищені тільки за своєю парламентською діяльністю та за певних умов.

Така класифікація знаходить підтвердження у правовому полі країн Європи, відзначаючись, однак певною специфікою відповідно до традицій окремих країн. Зокрема, специфічні риси можуть стосуватись умов застосування тих чи інших видів імунітету та індемнітету, обставин їх застосування (в межах дії , виступів парламентарів в парламентах чи поза них), специфіки взаємодії парламентарів з органами державної влади, правосуддя тощо. Головною метою цих моделей є забезпечення захисту парламентаріїв від можливого тисків чи переслідувань за їхню парламентську діяльність, що може бути важливим аспектом для забезпечення прозорості та демократичної легітимності процесу.

Й важливим спільним моментом є те, що імунітет може бути скасовано або призупинено у випадках серйозних порушень чи злочинів.

4. Специфіка застосування парламентського імунітету та індемнітету в країнах Європи знаходить відображення у практичному вимірі функціонування парламентів окремих країн.

Велика Британія має традицію абсолютного імунітету для парламентаріїв, проте вони можуть бути позбавлені імунітету в певних випадках, таких як зрада чи інші серйозні злочини.

У Франції імунітет парламентаріїв може бути скасований за рішенням парламенту, але депутати захищені від арешту чи переслідувань за висловлювання в парламенті.

Польща має обмежений імунітет, який стосується тільки парламентської діяльності, і парламент може вирішувати питання щодо його скасування.

У контексті Європейського Союзу імунітет та індемнітет можуть мати особливості для депутатів Європейського парламенту.

Детальна класифікація може включати специфічні умови застосування для кожної країни, визначення термінів, обставини застосування та інші аспекти, які відображають індивідуальний підхід кожної країни до парламентського імунітету та індемнітету.

5. Правовою базою, що регламентує застосування парламентського імунітету та індемнітету в Україні, є ряд законів, серед яких ключовими є Конституція України, Закон України "Про статус народного депутата України", Регламент Верховної ради України й т.д.. Інновацією діяльності Верховної Ради України IX скликання є прийняття Закону України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України» №27-IX, який надав нові регуляції щодо застосування парламентського імунітету та індемнітету. Його прийняття було викликано об'єктивною необхідністю врегулювання принципів і механізмів застосування цих інститутів.

Проте, слід відзначити, що хоча прийняття Закону було кроком у напрямку реформування парламентського імунітету та індемнітету, його змістовна частина викликала неоднозначні оцінки експертів, включаючи Венеціанську комісію.

Важливим аспектом є відсутність механізму реалізації цього Закону, що може ускладнити його ефективне використання та контроль за його виконанням.

Порівняльний аналіз практики застосування імунітету та індемнітету в країнах стабільної демократії та в Україні дозволяє виділити ряд пропозицій щодо вдосконалення системи цих інститутів в парламентській діяльності України.

Серед таких пропозицій можна зазначити необхідність уточнення та деталізації процедур застосування імунітету та індемнітету, а також розробку механізмів внутрішньопарламентського контролю за їхнім використанням. Додатково, можливе впровадження прозорих критеріїв та обмежень для застосування цих інститутів, що допоможе уникнути можливого зловживання та забезпечить їхню ефективну роль у підтримці демократії та роботі парламенту.

Крім того, важливо враховувати міжнародний досвід та стандарти, адаптуючи їх до національних особливостей та потреб. Такий підхід сприятиме створенню більш ефективної та відповідальної системи застосування парламентського імунітету та індемнітету в Україні.

Таким чином, магістерська роботи висвітлює проблеми та перспективи вдосконалення парламентського імунітету та індемнітету в Україні, які пов'язані з необхідністю знайти оптимальний баланс між захистом депутатів від політичного переслідування та забезпеченням їхньої відповідальності за корупційні та інші злочини, а також пропонує заходи щодо їх реалізації.

Список використаної літератури.

1. Конституція України Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
2. Cambridge Dictionary: Immunity. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/immunity> (дата звернення: 01.11.2023).
3. Шаповал В.М., Москаленко О.М. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ : Центр політико-правових реформ, 2018. С. 40-41.
4. Parliamentary immunity in the member states of the european community and in the European Parliament : European Parliament. Luxembourg, 1993. 166 p.
5. Нижник А.І. Недоторканність народного депутата України – конституційно-правова гарантія незалежного парламентського контролю: інформаційно-правовий аспект. *Журнал Інституту інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України. Інформація і право*. Київ, 2019. №2(29). С. 141-155.
6. Johnston S. The bill of rights 1689. *From The Statutes: Revised Edition*. London. 1871. Vol. 2. P. 10-12.
7. Депутатська недоторканність: в Україні та за кордоном. Аргумент. 2018. URL: <https://argumentua.com/stati/deputatska-nedotorkann-st-v-ukra-n-ta-za-kordonom> (дата звернення: 01.11.2023).
8. Щебетун І. С., Горейко Н. В. До питання про депутатську недоторканність : Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 215-220.
9. Constitution of the Italian Republic. Roma : Parliamentary Information, Archives and Publications Office of the Senate Service for Official Reports and Communication, 1947. 43 p.

10. Конституція Німеччини URL: <https://handbookgermany.de/uk/basic-law> (дата звернення: 01.11.2023).
11. Constitutional Charter of 1814. The Napoleon Series. URL: https://www.napoleon-series.org/research/government/legislation/c_charter.html (дата звернення: 01.11.2023).
12. Report on the scope and lifting of parliamentary immunities / European comission for democracy through law. 2014. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)011-e) (дата звернення: 01.11.2023).
13. Гошовська В. А. Парламентаризм : підручник. Київ : НАДУ, 2016. 672 с.
14. Про статус народного депутата України : Закон України від 17.11.1992 № 2790-XII. Дата оновлення: 07.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text> (дата звернення: 01.11.2023).
15. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 06.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.11.2023).
16. Тарасова А. Д., Червінська Д. І. Депутатський імунітет та індемнітет: український і зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5/2021. С. 38-48.
17. Рижук І. В. Аналіз правового регулювання депутатської недоторканності в Україні та за кордоном. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 3(24). С. 23-26.
18. Інститут депутатської недоторканності: зарубіжний досвід Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит Комітету Верховної Ради України URL: <https://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29307.pdf> (дата звернення: 01.11.2023).

19. Олійник В. С., Олійник В. В., Шумний А. О., Чабанюк Д. Ю. Проблеми конституційно-правового забезпечення недоторканності народних депутатів: зарубіжний досвід та українські реалії. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 17-28.
20. Texte intégral de la Constitution du 4 octobre 1958 en vigueur. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur> (дата звернення: 01.11.2023).
21. The Spanish Constitution URL: <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf> (дата звернення: 01.11.2023).
22. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України) (реєстр. № 7203) вимогам статей 157 і 158 Конституції України : Висновок Конституційного суду України від 19.06.2018 № 2-в/2018. *Голос України*. 2018. 26 черв. № 116.
23. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою приведення у відповідність із Законом України "Про внесення змін до статті 80 Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України" : Закон України від 18.12.2019 № 388-IX. *Голос України*. 2019. 28 груд. № 251.
24. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. *Голос України*. 2019. 28 груд. № 251. Дата оновлення: 07.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 01.11.2023).
25. Constitutional model of parliamentary immunity: Ukrainian and European experience. URL: https://jus.vitaepensiero.it/news-papers-constitutional-model-of-parliamentary-immunity-ukrainian-and-european-experience-6252.html#_ftnref19 (дата звернення: 01.11.2023).

26. Скількох нардепів позбавили недоторканності за роки незалежності України. *Слово і діло*. 2018. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/03/27/infografika/polityka/skilko-nardepiv-pozbavyly-nedotorkannosti-roky-nezalezhnosti-ukrayiny> (дата звернення: 01.11.2023).
27. Ковриженко Д., Чебаненко О., Грищук О., Колодяжна Н., Беседа Я. Депутатські привілеї: зарубіжний досвід да пропозиції для України : Інформаційно-аналітичне дослідження. Київ : Лабораторія законодавчих ініціатив, 2007. 33 с.
28. Депутатський індемнітет. *Вікіпедія*. 2022. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%BF%D1%83%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82 (дата звернення: 01.11.2023).
29. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) : Історичний документ від 29.04.1918. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text>.
30. Конституція (Основний Закон) України : офіц. текст. Київ : *Верховна Рада УРСР*, 1978. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text>. (дата звернення: 01.11.2023).
32. Ні обіцянок, ні пробачень: історія скасування депутатської недоторканності за шести президентів. *Радіо Свобода*. 2018. 3 верес. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-istorija-skasuvannia-nedotorkannosti/30144649.html>. (дата звернення: 01.11.2023).
33. Набув чинності закон про скасування депутатської недоторканності. Укрінформ. 2023. 30 лист. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2846221-nabuv-cinnosti-zakon-pro-skasuvanna-deputatskoi-nedotorkannosti.html>. (дата звернення: 01.11.2023).

34. Особливості національної недоторканності депутатів. *Укрінформ*. 2023. 30 лист. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2773778-osoblivosti-nacionalnoi-nedotorkanosti-deputativ.html>. (дата звернення: 01.11.2023).
35. Гошовська В.А., Рейтерович І.В. Політичний процес в Україні: особливості, проблеми та перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2023. № 1(17)/2023. С. 16-20.
36. Юрій М. Ф. Депутатський індемнітет та імунітет. *Електронна бібліотека Князева*. URL: https://www.ebk.net.ua/Book/political_science/s_z_p/part3/309.htm. (дата звернення: 01.11.2023).
37. Нижник А.І. Недоторканність народного депутата України – конституційно-правова гарантія незалежного парламентського контролю: інформаційно-правовий аспект. *Інформація і право Інституту інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України*, 2019. № 2(29). С. 141-155.
38. Сорока Є. Є., Горбачевська Д. В. Інститут депутатської недоторканності та його скасування в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал Інституту прокуратури і кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*, 2021. № 4/2021. С. 152-155.
39. Шаповал В.М., Москаленко О.М. Конституція Французької Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ : Центр політико-правових реформ, 2018. 57 с.
40. Venice Commission. URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/events/>. (дата звернення: 01.11.2023).